

FNV - ORIENTERING

Sæ r u d g a v e

FNV-Orientering bragte i år 2002 over 2 numre (2002-1 og 2002-2) en kronik af Stig Colbjørn Nielsen om de danske skoves udviklingshistorie. Stig har tidligere holdt foredrag om emnet og kronikken er en sammenskrivning af dette foredrag. Kronikken udgives i dette særnummer, som kun publiceres via www.fnv.dk. Indholdet må kun gengives med FNV's og Stig Colbjørn Niensens tilladelse.

redaktionen, august 2002

“I skovens dybe, stille ro...”

Af Stig Colbjørn Nielsen, Næstformand i FNV, Turistchef i Slangerup.

Hans Scherfigs Danmarksbilleder, 1948

*Her ligger Landet med de grønne Marker
Og hvide Grise og røde Køer.
Og Landsoldaten i Fredericia
Og Holger Danske i Helsingør.*

*Her ligger Danmark med Svømmepiger
Og Spejderdrengene og Cyklesport.
Med Frugt paa Træer og Mælk i Spande
Og Smør i Godsvogne til Export.*

*Med Herregaarde i fine Parker
Og Fattighuse af Ler og Straa.
Med solbeskinnede Villaveje
Og Bykaserner med Skygge paa.*

*Med Bøgeskove og Granplantager
Og Nyttehaver og Blommetræer.
Og Kæmpehøje og Bautastene
Og Fædres bene og alt det der.*

*Turistforening og Fredningsudvalg
Og brede Veje for Folk med Bil.
Og Præstegaarde og Pensionater
Og nye kroer i gammel stil.*

*En lille Del af den runde Klode,
Et lille afsides venligt Sted,
Som vi kan lide, fordi vi er her,
Og som v i gerne vil ha' i Fred.*

Til den lille Danmarksbeskrivelse hørte tre sort/hvide fotos:

Et, hvor to på tur i det danske land netop har sat cyklerne fra sig op ad en vældig højtopstammet kastanje i et skovbryn med højstammede gamle ege. Det stærke lys fra sommerhimlen med de drivende, hvide skyer falder på noget kronvildt, der fredeligt græsser i det åbne land med et tæt bøgeskovbryn som baggrund til den ene side og

den vide horisont fri bag græsklædte vidder midt i billedfeltet.

Det andet billede er et åbent, kuperet nordsjællandsk landskab med bl.a. en stråtækt gård i forgrundens venstre side. Til højre en lille pløjescene og i midten den fredelige landevej frem til landsbyen, hvor kun kirketårnet rager op over bakker, bøge og elme. Himlen er en lys, lys aprilhimmel med to svaner på træk til nærmeste vandhul. Ingen fritstående træer, men antydning af krat og overdrev hist og her – og selvfølgelig et fjernt skovbryn.

Tredje billede skildrer søndag i Dyrehaven, hvor der promeneres med barnevognene, de nye cykler luftes og majdagens lys falder indbydende skråt ned gennem Frejas sal – de store, højstammede bøge.

Mere end et halvt århundrede er gået, siden Hans Scherfig skildrede sin opfattelse af Danmark udenfor byerne; og det, han skildrede, var såmænd blot den naturopfattelse, som siden 1800-tallet havde været den fremherskende i Danmark. Alligevel tror jeg, at mange med mig ikke kan sige sig helt fri for stadig at have næsten de samme billeder inden i vore hoveder, når tanken her om vinteren falder på forårets og sommerens Danmark. Selv synes jeg næsten, at jeg kan fornemme duften af græsset, bøgene og det knasende grus!

Spørger man på f.eks. Københavns Rådhus om, hvilke forventninger forældrene har til deres børns ophold i en af de mange skovbørnehaver i Nordsjælland, ja, så dukker det samme Danmarksbillede op, som Hans Scherfig beskrev for så længe siden. Det sker på trods af, at vi godt ved, at Danmarksbilledet i 2002 er temmeligt forskelligt fra den gang. I dag har vi

Sekretariat : Bundsvej 1, Ganløse, 3660 Stenløse. tlf. 4818 4361. fnv@fnv.dk

Foreningens formål er at værne om og udbrede kendskabet til landskabs- og naturmæssige, historiske, arkitektoniske, arkæologiske og rekreative værdier i NATURPARKEN mellem Farum og Slangerup (også kaldet Farum Naturpark). Foreningens interesseområde omfatter kommunerne: Allerød - Farum - Slangerup - Stenløse - Værløse - Ølstykke.

langt flere vandhuller, vi har levende hegn, vi har læbælter, vi har flere skove – både større og mindre – og vi har en større dominans af bygninger i det åbne land. Skovene er også i vidt omfang anderledes med mere nåleskov og de fleste lysåbninger og skovbryn nu i vid udstrækning præget af ær frem for bøg. Hertil kommer yderligere, at den moderne skovdrift i langt højere grad medfører et regulært vildnis i skovbunden til fordel for både flora og fauna.

Det er interessant og tankevækkende, at i årets mørke måneder er der en næsten altomfattende opbakning blandt borgerne til skovrejsning, til driftsformer i skov- & landbrug, der fremmer flora og fauna, og til støtte for projekter med fredninger og sikring af vådområder etc. Når foråret og sommeren kommer, så leder familien Danmark alligevel fortvivlet efter den grønne, græsklædte Frejas Sal med de høje, slanke bøge, rådyrene og efter de åbne vidder med udsigt over sø og land og efter den lille ugenerte rastepads, hvor bilen kan parkeres helt tæt på borde og bænke, så madkurven ikke skal slæbes unødigt langt.

Vi må konstatere, at vi netop nu er i en brydningstid, hvor naturopfattelsen er ved at undergå den mest omfattende ændring siden 1800-tallet. I den forbindelse er det måske værd at tænke på, at fredningerne fra 1938, som fortsat udgør kernen i Naturparken mellem Farum og Slangerup, blev til på baggrund af den herskende naturopfattelse fra slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, men med rødder tilbage til romantikken. Fredningerne repræsenterer forfatteren Johannes V. Jensens, statsminister Thorvald Staunings og cigarsorterer Thorvald Vognsens naturopfattelse – og er altså bundet af netop disse kendte profilers egen samtid.

Som det øvrige Danmark undergår også Naturparken og grænseområderne i disse år en vældig landskabsforandring. Vi er derfor måske på vej væk fra det Danmarksbillede, som Naturparkens grundlæggere ønskede at fastholde og stille til rådighed i Nordsjælland for bl.a. den københavnske befolkning? – For bedre at forstå den mentalitetsændring, der for alvor er på vej, kan det måske være en fordel med et blik på, hvordan udviklingen har været i vor naturopfattelse gennem tiderne.

Fra Hedenold til skovkatastrofe

Gennem omfattende dendrologiske undersøgelser ved vi, at i sen jernalder og tidlig Vikingetid var egen det dominerende træ. Undersøgelserne har også vist, at stort set alt træ anvendt til bygninger, broer, skibe osv. var

træ fra skovtræer. Fritstående træer i landskabet var en sjældenhed – til gengæld dækkede skoven mindst 40% af landet!

Går vi til den gamle Asatro med Odin, Thor, Freja og alle de andre nordiske guder, så er det værd at bemærke, at i de gamle fortællinger fremstår skovene som noget farligt og dæmonisk. Det var ude i de dybe skove trolde og de underjordiske herskede. Skovene skulle man holde sig fra!

Efter midten af 1100-tallet viser dendrologiske undersøgelser imidlertid, at de fritstående træer – henholdsvis træer i lysåbne småskove – var et landskabskarakteristika. Det store indenlandske landnam med nygrundlæggelse af tusindvis af landsbyer i Vikingetiden var nu slået igennem – skovene var blevet trængt voldsomt tilbage og dækkede nu kun ca. 18% af landet. Men skovene havde også ændret karakter. Nu var bøgen dominerende i skovene. Årsagen hertil var, at netop bøgen langt bedre kunne tåle belastningen ved den stigende svineproduktion i skovene.

I middelalderen opfattede man ikke længere skovene som noget farligt. Tværtimod, så fortalte Biblen selv, at der voksede store træer i Edens Have. Skovene – og naturen i det hele taget – var blot en af Guds utallige og uudtømmelige nådegaver skabt til menneskenes børn alene. Derfor skulle skovene selvfølgelig bruges og udnyttes. Man havde pligt til at benytte Guds gaver.

I 1330-erne kulminerer den europæiske landbrugskrise i Danmark. Der var i tusindvis af ødegårde, og det var vanskeligt at opretholde en stabil indtjening på landbrug. Store dele af landbruget omlagdes til animalsk produktion, som var langt mindre arbejdskraftkrævende end kornproduktion. Svineproduktionen blev mangedoblet, men da svineproduktionen kun fandt sted i skovene, betød det samtidig en voldsom belastning af skovene.

Fra 1400-tallet begyndte opbygningen af den danske flåde til en af verdens største – det belastede skovene hårdt. Husbyggerierne i byerne tog til i 1500-tallet, hvilket belastede skovene yderligere. I 1600-tallet kom svenskekrigene, hvor store dele af de tilbageværende skovarealer blev ryddet – ikke kun af de svenske hære, men i lige så høj grad af danskerne selv – brændselsbehovet var kommet helt ud af kontrol! – Efter krigen skulle tillige i tusindvis af gårde og huse genopbygges – og selvfølgelig i trækrævende bindingsværk. I begyndelsen af 1700-tallet under Den Store

Nordiske Krig og den florissante handelsperiode steg også behovet for skibsbygningstømmer til hidtil usete højder.

Renæssancens opfattelse af skovene var simpel: Træ var en kostbar mangelvare, som kunne handles på samme vis som ædelmetal. Den almindelige opfattelse af naturen var, at den var Guds bagtæppe for menneskenes virke. Med andre ord, naturen var kun noget af værdi for så vidt den kunne fremhæve det menneskeskabte. I den almindelige opfattelse var kulturlandskaberne således af langt større værdi end skove og naturområder. Alligevel er der allerede fra Christian IV's tid tegn på en anderledes og mere nuanceret opfattelse af skoven. Den jagthytte, som Christians IV lod bygge på Fantasiøen i skoven vest for Frederiksborg/Hillerød, har aldrig kunnet anvendes til jagt. Derimod har stedet været hemmelighedsfuldt og romantisk, som det lå der på en ø i en lille kunstig sø i en dyb, lysåben skov af højstammede bøge. Skoven og stilheden her har tydeligvis talt til kongens fantasi.

Fremme ved 1700-tallet sidste halvdel, var det næsten slut med de danske skove – trods stor import fra rigets norske del, så var det nu en kendsgerning, at der ikke længere kunne produceres tilstrækkeligt med bygningstømmer, skibsbygningstømmer, brændsel, grøntfoder eller produceres tilstrækkeligt med svin i de danske skove. Katastrofen var en realitet – de danske skove var få, små, fuldstændig udpinte og ganske værdiløse!

Landboreformerne gør ondt værre

De stort tænkte landboreformer, som C. D. F. Reventlow og Christian Colbjørnsen fik gennemført under kronprins Frederiks styre i årene 1786 til 1790, fik en utilsigtet negativ følgerkning for den danske natur og de tilbageværende skove.

I kølvandet på landboreformerne fulgte et meget stort antal "herre- & hovedgårdsslagninger". Det viste sig nemlig særdeles rentabelt at investere i landbrugsdrift, såfremt man kunne opkøbe et gods eller en større hovedgård, for umiddelbart med loven i hånd at tvangsgennemføre en udskiftning med overgang til selveje og udflytning. Oftest udparcelleredes tillige selve hovedlodden inkl. eventuelle skove. De nye selvejerbønder skulle hurtigst muligt skaffe indtjening til at betale ned på egen gældsætning. Et stykke skov var derfor attraktivt – først kunne man fælde skoven og sælge det kostbare træ til byerne, dernæst kunne jorden inddrages frit i driften. De nye tider, hvor også skovene og naturen blev en del af penge- og

markedsøkonomien satte sig sine spor ved rovugst og fravær af nyttilplantning. Den sårbare økologiske balance væltede, og katastrofen var total! – Kun kronens udlejede skovarealer stod tilbage – og det i den sørgeligste forfatning! Kun 1,8% af Danmark var nu skovklædt.

Sådan så landskaberne ud

Netop i årene fra landboreformerne i slutningen af 1700-tallet og frem til krigen 1864 har vi utallige skildringer af de danske landskaber og skove. Vi ved derfor med sikkerhed, hvordan den tids Danmark så ud udenfor byerne.

I 1780 malte Jens Juel et parti ved Færgelunden overfor Frederikssund. Vi ser her en naturskildring med få højstammede træer, en hulvej med bønder på vej med fastvogn og et glimt af den blå fjord. Fastvognen er en såkaldt "skovvogn" lastet med det træ, som bønderne havde ret til at få anvist mod betaling fra skovejeren. I 1790'erne malte Jens Juel en række landskabsmalerier fra egnen omkring "Hindsgavl". Området er vanskeligt genkendeligt – i dag er det skovklædt, men på Jens Juels malerier ser vi de åbne vidder kun brudt af lidt krat og enkelte højstammede bøge.

Jens Juels portræt fra 1796 af Niels Rydberg, hans datter og svigersøn på Frederiksgave viser til den ene side i baggrunden en højstammet, lysåben bøgeskov, og til den anden side finder vi et par gamle, højstammede ege. I midterfeltet oplever vi et overdrev med spredt trævækst. I 1800 malte Elias Meyer et parti fra Kirsten Piils kilde i Dyrehaven – igen ser vi den lysåbne skov med spredte klynger af bøge. Der er ingen underskov – kun græs. Også Jens Juel malte i 1800 partier fra Dyrehaven – bl.a. fra Fortunen, hvor folkelivet skildredes i, hvad man fristes til at kalde en vældig lys og grøn sal, hvor bøgene danner det høje, grønne loft.

På mange af de populære "klapkort", som blev udgivet i tiden 1790-1805, ser man også gengivet landskaber som farvelagte tegninger. Aldrig er der tale om idylliserede landskaber med åbne udkig, få spredte højstammede træer og lidt spredt krat som del af motivvalget.

Landskabsskildringer fra Englandskrigenes tid 1802-14 gengiver alle et åbent landskab med kun spredte, lysåbne skove bestående af højstammede bøge på et grønt tæppe af frodigt græs.

Platter, fliser og kakler – også her er motivvalgene ofte åbne landskaber med kun spredte træer eller lysåbne skove med højstammede bøge.

Vi er ikke i tvivl om billedet – vi ved, hvordan vort land så ud omkring 1800; men hvordan opfattede samtidens mennesker landskab, natur og skov? – Måske kommer det bl.a. til udtryk i de omfattende ændringer i have- og parkkulturen, som netop tog fart i disse år. Det begyndte med Frederiksberg Have – et storslået haveanlæg i stram og kontrolleret fransk stil – som i årene 1785-88 blev omlagt i såkaldt engelsk stil til en åben landskabshave dramatisk kuperet og med udvalgte højstammede trægrupper, krat af udvalgte prydbuske, søer, ruiner, småbygninger og en slørende randbeplantning, der understregede det dybe perspektiv i anlægget. Snart fulgte andre efter og lagde oplysningstidens rationalisme bag sig til fordel for nye følelser og sværmerier for den storladne natur og de skønne "Frejas Sale" på græs- og blomstertæpperne under de høje, slanke bøges lysegrønne lofter. Næppe en park eller have i det ganske land undgik at blive omlagt i fri, engelsk stil, så ånden i naturen kunne trives. Selv bøndernes kålgårde og landbohaver begyndte at ændre sig i samme retning.

Johan Georg von Langen

Kronens forhold til natur og skov var ambivalent. På den ene side fremmede de kongelige omlægning af egne haver og parker i fri, engelsk stil, og på den anden side nærrede man dyb bekymring over manglen på livsvigtigt træ. Skovenes forsvinden var en trussel mod den internationale stabilitet, for hvis ikke flåden kunne opretholdes og løbende fornyes ved egne ressourcer i Danmark-Norge, kunne både Sverige og England pludselig blive alvorlige trusler mod riget! På samme måde med de høje brændselspriser – det skabte konstant uro blandt undersåtterne.

Von Langen blev født ind i en lavadelig familie i Tyskland 1699. Fra ganske ung og indtil 1737 arbejdede von Langen i Tyskland med jagt og skovbrug på forskellige fyrsters godser. 1737 indkaldte Christian VI. ham imidlertid til riget med henblik på at gennemføre en tiltrængt forbedring af de norske skovforhold. Sammen med broderen, Philip, udførte von Langen i årene frem til 1744 et stort og omfattende opmålings- og planlægningsarbejde primært omkring Kongsbergs sølvminer. Grundtrækkene i von Langens arbejder genfindes den dag i dag i det norske skovbrug. 1744 vendte von Langen tilbage til Tyskland for at løse skovopgaver her, men allerede 1763 kaldte Frederik VI ham tilbage til Danmark for at lede arbejdet med planlægningen af de danske statsskove. I de følgende tre år blev de nordsjællandske statsskove takserede, og der udarbejdedes kort og detaljerede driftsplaner. Hver skov blev

inddelt i et antal årshugster, der hver for sig skulle afdrives og genkultiveres indenfor et år. Von Langen arbejdede med en hundredårshorison. Von Langen brød derved afgørende med en mere en tusindårig tradition for plughugstadrift. Von Langen anvendte blandingskulturer i stort omfang, og han blev den første, der systematisk indførte nåletræ i de danske skove. Også forskellige sorter ahorn/ær, navr, birk og hestekastanje blev indført og plantet af von Langen. Imidlertid blev der med henblik på flåden også plantet 90.000 ege rundt omkring i riget. Disse første flådeegge ville så være hugstklare fra 1955 til 2005. Indtil da måtte man klare sig med ege fra rigets norske del. Tanken var at indplante 90.000 nye ege hver 25. år for at sikre den nødvendige løbende fornyelse og modernisering af flåden for al fremtid. Der regnedes med et årligt forbrug på indtil 5.000 ege til flåden. I Norge kunne man indtil 1950 opretholde en årsproduktion på indtil 3.000 ege, men hertil kom, hvad man regnede med at kunne hente fra Skåne, som selvfølgelig ville blive generobret meget snart. Fra Skåne havde man beregnet at kunne hente 4.000 ege årligt indtil 1930. At arbejde med lange tidshorisoner var således langt fra et ukendt begreb i tidligere tiders Danmark!

I øvrigt var et af de første steder, hvor von Langen tog fat, Nørreskovens tæt ved Naturparken. De planlagte skove blev hegnet, så svinene ikke kunne komme ind i skoven. Efter endt opmåling blev skovarealerne inddelt i afdelinger, som blev tydeligt mærket med skelsten. Der er fundet adskillige sådanne sten i Naturparkens område, men endnu flere venter fortsat på at blive fundet.

Med von Langen blev også kronens skove økonomisk værdifulde påny og kunne indgå i den ny markedsøkonomi. Helt i tråd hermed fortsatte C. D. F. Reventlow så Johan Georg von Langens omlægninger af skovdriften i Danmark.

Jord- & sandflugt i et udpint landskab

I Jylland havde man kendt til sandflugt siden middelalderens skovrydninger. I 1720'erne eksperimenterede man med marehalm og hjelme, men rigtig godt var det ikke. I Nordsjælland kom sand- og jordflugten helt ud af kontrol efter svenskekrigene i 1658-60. Stadig større landbrugsarealer gik tabt og fra 1700-tallet har vi beretninger om, at nordvestenstorme bragte flyvesand og –jord fra Tisvildeegnen helt til Frederiksborg/Hillerød. Også inde i landet blev sand- og jordflugten et voksende problem i 1700-tallet. Hornsherred blev flere gange hærget af voldsomme og ødelæggende sand- og jordfygninger, men også det åbne plateau

nordvest for Lystrup Skov og Uvelse blev ramt adskillige gange.

Omkring 1788 forsøgte man på udvalgte steder i Jylland at dæmpe sandflugten med fyrreplantager. Resultaterne udeblev da heller ikke, og allerede 1793 kopierede man forsøgene i Tisvilde og Tibirke. Nu begyndte udviklingen for alvor at vende.

Mentalitetsændring – skovens trylleri

Dyrelivet blev fattigere efterhånden som skovene svandt ind – i 1800 var der kun én lille stamme tilbage af kronvildt i riget, 1804 blev det sidste "vilde" vildsvin skudt og 1813 uddøde ulven i Danmark.

Fredsskovforordningen i 1805 var et definitivt farvel til "Frejas Sal" – den lysåbne skov med de højstammede bøge og det grønne græs- og blomstertæppe. Der blev flere og flere skove, men de få eksisterende skove ændrede karakter. De blev tættere, mørkere og fjerne.

Måske netop derfor begynder byernes borgerskab at interessere sig for skovene og naturen. Bedst kommer det til udtryk i romantikken med Adam Oehlenschlägers digt "Faareveile Skov" fra 1805:

*Tykke, veldædige Bøge! Mosdækkede Stene!
Smilende Stund!
O hvor du favner mig kiøligt, med løvfulde Grene,
Hellige Lund!*

*Her, under stammen af dig, medens Fuglene tone
Elskov og Spøg,
Sødt vil jeg hvile, her, under din hvælvede Krone,
Knudrede Bøg!*

Eller skal vi minde hinanden om vor nationalsang med "Frejas Sal" og "Bøgen, der spejler sin top i Bølgen Blaa"? – Men Oehlenschläger var sandelig ikke den eneste af de "halvguder", som byernes borgerskab dyrkede med iver. Der var også den hidsige digter Jens Baggesen, kunstnermæcenen Kamma Rahbek, skribenten Knud Lyne Rahbek, billedhuggeren Berthel Thorvaldsen, malerne C. W. Eckersberg & Nicolai Abildgaard, den ulykkeligt forelskede komponist C. F. Weyse, præsten Steen Steensen-Blicher, skuespilforfatteren Johannes Ewald, digteren N. F. S. Grundtvig o.m.fl. Fælles for dem alle var følelsen af at opleve en særlig ånd i naturen netop nu – især i den lysåbne bøgeskov følte de en forunderlig fortryllelse og fascination, som de måtte formidle videre til især borgerskabets damer og piger, som med største hengivenhed og lidenskab tog de nye tanker til sig. Livet blev rigere af kunsten – især for empiretidens danske kvinder. Sommerfuglelette

flagrede de gennem deres ungpigeår, blev senere ømme mødre og satte matroner, der med fast og sikker hånd bestyrede de store hushold. Har nogen klædedragt nogensinde været mere flatterende og vovet end den flortlette og gennemsigtige empirekjole? – Kunstnerens digte, romaner, skuespil, skulpturer, malerier og musik inspirerede til udflugter væk fra den støvede og støjende by. Man havde overskud til at nære en hidtil uset glæde ved naturen, skoven og den hemmelighedsfulde livsånd, der svævende hang under de høje bøges vældige kroner.

Også de gamle nordiske guder fra Asatroen blev genopdaget derude i naturen og skovene. Manglede der et helligt offersted fra hedenold, ja, så opførte man gerne en lille ruin, der kunne illudere stedet, hvor man ofrede til Odin og Thor og Freja selv! I det hele taget så "forbedrede" man glad og gerne naturen og skoven på de steder, hvor man færdedes. F.eks. var det ikke ualmindeligt, at man flyttede store, markante sten, så de fremhævede en dramatisk dal i en skov eller kom til at ligge mere "naturligt" midt på det grønne græs- & blomstertæppe under nogle særlig markante bøge. Der er også eksempler på, at bønder blev betalt for at "køre hulvej" på udvalgte steder i landskabet for at understrege naturens mangfoldighed og uberegnelighed. Når vi så i en senere eftertid støder på f.eks. usædvanligt placerede sten eller umotiverede ruin-stumper, så kan det være spor efter det tidlige 1800-tals naturbegejstring! – Måske et emne for familiens næste søndagsudflugt i en af Naturparkens mange skove?

Nye udflugtsmål langs Mølleåen

Dyrehavsbakken ved Kirsten Piils kilde fik allerede i 1770'erne alvorlig konkurrence som søndagsudflugtsmål for københavnere fra alle samfundslag. Hele området langs Mølleåen til Frederiksdal Traktørsted blev stadig mere populært. Havde man ikke selv vogn og hest, så kunne man enten hyre en kaperkusk – eller om pengene var små – slå sig sammen flere familier og køre med på en af "kaffemøllerne" - rengjorte og let pyntede fastvogne, som omegnens bønder faldbød kørsel på for en billig penge.

Længslen efter naturen slog for alvor igennem umiddelbart efter 1800. Adam Oehlenschläger beskriver søndagsstemningen på denne måde i "Sancte Hansaften-Spil" fra 1805:

*Fra lumre Gader, hen igennem Marken,
Hvor Græsset bølgler i den friske Luft,
Vi ile jublende, med lette Skridt,
Igenom Veiens Støv og Solens Straaler,
For destolænger at opholde os
I Skovens gamle, svale Bøgelunde.*

Man tog til Charlottenlund, Bagsværd Sø, Lyngby Sø, Frederiksdal; men snart også til Furesøen, Bastrup Sø og helt til Buresø! – Med andre ord, den senere "Naturparken mellem Farum og Slangerup" var allerede københavnernes "grønne lunger" næsten halvandet århundrede før sin officielle grundlæggelse.

Friluftslivet ved søerne på sommerens frisøndage skulle helst udfolde sig direkte på bredden og med den højstammede bøgeskov med sine grønne græstæpper helt ned til vandet som det nødvendige udendørs rum. Hestene blev svalet af i vandet, mens københavnernes hyggede sig med den medbragte mad – eller om pengepungen rakte dertil, så på et traktørsted i nærheden. Børnene legede frit, de unge legede de forelskedes tidløse lege og de voksne fik et glas eller to og måske en pibe tobak, mens spillemanden filede på sin fiol og kagemænd og plattenslagere forsøgte at narre penge op af københavnernes lommer inden vognene kørte tilbage mod den støvede by.

Skovene bliver mørkere og økonomien lysere
Næsten i samme takt som romantikkens sværmerier for de lysåbne "Frejas Sale" med højstammede bøge på blomstrende græstæpper fik stadig større tag i almindelige menneskers naturopfattelse, skiftede skovene karakter. Der blev flere planlagte skove, men også de "gamle" skove groede efterhånden til med underskov og lukkede skovbryn. Der blev mørkere derude i skoven! Von Langens og Reventlows principper var for alvor slået igennem, og skovenes værdi og produktion steg efterhånden, som de stolte "Frejas Sale" svandt ind og blev sjældnere. Fra slutningen af 1800-tallet begyndte de danske skove at ligne de skove, vi selv har kendt til indtil 1990'erne – større sammenhængende skovarealer, en del løvskov men også megen nåleskov. Skovbunden oftest ryddet og lidt parkagtig i sit udtryk – altid nem og overskuelig at færdes i. De tilbageværende løvskove med bøg mindede os fortsat om Oehlenschlägers stolte "Frejas Sale".

Johanne Louise Heiberg og H. C. Andersen i Naturparken

Søndag den 31. juli 1831 var den dejligst tænkelige solskinssommerdag. Johan Ludvig Heiberg havde for længst aftalt med sin Johanne Louise Pätges, at denne dag skulle de giftes. Heiberg var netop fyldt 40 år og Louise 19 år. Aldersforskellen blev af det københavnske borgerskab betragtet som skandaløst – og så var hun bare skuespillerinde! Brylluppet kunne derfor ikke stå i København – men romantisk skulle det

være, så Heiberg ville overraske sin Louise med en tur til Nordsjælland. Med kapervogn gik turen til Frederiksdal, hvor man indtog forfriskninger. Herfra fortsatte parret videre gennem skovene langs Furesøen, gennem den lille landsby Farum og videre til Bastruptårnet med et kort stop, inden turen fortsatte gennem Krogenlund til Slangerup, hvor Heibergs lærer fra ungdomsårene, Peter Larsen, nu var præst ved den store Skt. Michaels Kirke i byen. Den unge Louise var fuldstændig bjergtaget af de romantiske skove, de blånende søer og det kuperede landskab – og hun glemte det aldrig! Brylluppet stod så i Skt. Michaels Kirke med efterfølgende bryllupsmiddag i præstegården på Kirketorvet. Først dagen efter gik turen tilbage til København, men nu via Frederiksborg/Hillerød.

Lørdag den 28. maj 1859 var H. C. Andersen inviteret til taffel og højtlesning hos Frederik VII. På Frederiksborg Slot. Dagen og aftenen blev en succes for Andersen. Næste dag, søndag, regnede det i tove! Andersen havde for længst besluttet, at ville rejse via Slangerup, da han endnu aldrig havde haft lejlighed til at se Erik Ejegods gamle by. Det blev ingen succes – regnen væltede ned, Gjæstgivergaardens mad var elendig og alt var vådt og klamt, mudret og stinkende. Andersen følte en heftig forkølelse nærme sig. Turen fortsatte mod København forbi Bastruptårnet og Furesøen, men Andersen følte sig våd og syg og nøjedes med et kig ud gennem vognens våde vindue. Hvad så Andersen så undervejs? – Regn, tåge, dis, mudder og træer, træer og atter træer. Netop som Andersen nåede København hørte regnen op – byen følte som en befrielse for Andersen, der aldrig siden berørte sin uheldige ekspedition til Slangerup, Bastrup og Furesøen.

Industrialismen kræver grønne lunger til byen

Fra slutningen af 1870'erne og frem til 1. Verdenskrigs udbrud i 1914 blev Danmark industrialiseret. København voksede efterhånden som arbejderbefolkningen nærmest eksploderede. Arbejdslivet var hårdt, beskidt og usundt. Frisøndagene skulle udnyttes til det yderste! Dyrehavsbakken kostede med sine fristelser penge – Mølleådal, Hareskoven og Furesøen var et billigere alternativ; men der var langt at gå eller cykle, om man ville opleve det bøgelyse land udenfor den kvælende storby.

Arbejdernes favoritudflugt var "Frejas Sal"

Fra sommeren 1906 blev det med åbningen af Kjøbenhavn-Slangerup Banen muligt for de københavnske arbejdere at tage på den ugentlige udflugt til de skove og den natur, man kun kunne drømme om til hverdag. Toget gik

direkte fra Nørrebro til Hareskoven, Fiskebækken, Furesøen og senere også til Uggeløse Skov. Herude kunne søndagene leves i den friske luft under de høje bøge, der havde stået her uforandret siden Arilds tid. Det var – enkelt udtrykt - de københavnske arbejderfamiliers naturopfattelse. Man kunne oven i købet spadsere ture ud i det åbne, kuperede bondeland – frihedsdrømmene levede på disse søndage med medbragt mad og bajersk øl!

En moderne konflikt med gamle rødder

Man kan så undre sig over, hvorfra de københavnske arbejderfamilier havde fået netop denne naturopfattelse, som i bund og grund var den samme, som Adam Oehlenschläger havde givet udtryk for et århundrede tidligere?

I skolerne havde man fra 1890'erne indført faget "Anskuelse", et fag, der blev lagt vægt på og som overlevede helt op til 1970. Fagets formål var at skærpe børnenes opmærksomhed for omgivelserne, men også at skabe respekt for det enkelte menneske uanset fag og erhverv. Til støtte for faget blev der fra 1899 og frem til 1917 fremstillet et stort antal farvelagte vægtavler – en slags iagttagelsesbilleder – som samtlige danske skoler kunne og skulle anvende i undervisningen. Kendte kunstnere som Poul Steffensen, Erik Henningsen, Rasmus Christiansen, Christian Møldrup og F. Tom-Petersen var blandt de flittigste bidragydere. Tavlerne skulle primært skildre det gode og det rene i samfundet, men skulle selvfølgelig samtidig fortælle om et Danmark, som børnene umiddelbart kunne genkende som deres eget uanset social oprindelse.

Fra min egen skoletid i 1950'erne husker jeg udmærket disse fascinerende tavler, som stadig var i brug. Der var især to tavler, som kunne påvirke børnenes naturopfattelse. Det ene var en dejlig bøgeskov i maj, hvor de høje, slanke stammer stod himmelstræbende og bar det lysegrønne loft med de små himmelblå pletter over et uendeligt tæppe af fuldt udsprungne anemoner. I midten af billedet løb perspektivet ud i en sø, hvor et par hvide svaner kom brusende hen imod beskueren. Romantikens natursyn for fuld udblæsning – kun den fløjtespillende faun manglede!

Det andet billede skildrede to skovarbejdere i et åbent skovbryn. Skovlandskabet var med højstammede bøge i forgrunden, og bag de slanke stamme og længere ude i det åbne landskab skildredes forskellige typer skov fuldstændigt, som var det von Langen eller Reventlow, der havde fremstillet tavlen. Man så

et areal med tæt ungskov, et stykke skov lidt ældre og fjernere i billedet gammel skov. Til højre var indplantet en majestætisk nåleskov og i midten en lysning med en lille sø, en jæger og hans hund og selvfølgelig kronvildt. Men der var flere symboladede elementer i billedfeltet – der var den gamle flådeeg, der var den let sammen-sunkne kæmpehøj og bondekonen med det store risknippe til brændekomfuret på ryggen. Himlen var naturligvis blå med frie fugle på en baggrund af en nordisk lys oktoberhimmel.

Fra disse billeder fik danske børn igennem næsten et helt århundrede grundlagt voksenalderens naturopfattelse. Derfor blev Hareskoven og Furesøen københavneres favoritflugtsmål – derfor var det helt naturligt for både en Johannes V. Jensen og en Thorvald Stauning at sikre det område, der senere blev til Naturparken mellem Farum og Slangerup for københavnerne.

Ser vi på, hvordan skovene og landskaberne tager sig ud i 2002, så er "Frejas Sale" nu næsten alle steder fuldstændig borte. Skovbunden er et vildnis af træer og buske i alle aldre, der er visne grene og døde stammer – og der er en flora og en fauna, så rig som aldrig før. De åbne landskaber er ikke slet så åbne længere – der er fritstående træer, levende hegn, småkrat osv. I den mørke årstid kan de fleste af os med vor forstand være helhjertede forkæmpere for netop denne natur- og landskabsoplevelse – den er politisk korrekt og derfor problemfri. Men når foråret og sommeren kommer, så leder både skovbørnehaverbørnene, byboerne og mange af os andre såmænd stadig efter "Frejas Sal" ved søens bred, for sådan blev vi opdraget i skoletiden. Vi finder ikke disse vore drømmes mål, vi er midt i en konflikt. Det tager tid, at ændre noget så grundlæggende som vor naturopfattelse – og det kræver engagerede menneskers indsats over årtier at give de kommende generationer et anderledes natursyn.

Stig Colbjørn Nielsen